

NAT ja päihdealan tietohuolto

MARJATTA MONTONEN

Laatiessani keväällä selvitystä päihdetietohuollon kehittämistarpeista Suomessa, en tullut korostaneeksi erityisesti NAT-lehden (Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift/Nordic Studies on Alcohol and Drugs) merkitystä päihdetiedon levityskanavana. Selvitykseen liittyvissä asiantuntijahaastatteluissa kyllä sivuttiin Stakesin julkaisemien Yhteiskuntapolitiikan ja NATin keskeistä asemaa päihdetiedon lähteinä. Yksikään haastatelluista ei kumminkaan ollut huolissaan lehtien tulevaisuudesta. Sinisilmäistä uskoa laatulehtien aseman itsestäänselvyyteen ja julkaisutoiminnan jatkuvuuteen kuvastaa se, että niiden toimituskuntaa ei edes haastateltu päihdetietoselvitystä varten.

Haastattelemieni päihdetiedon tuottajien, levittäjien ja käyttäjien päälinnämäisenä huolenaiheena oli Stakesin päätös lopettaa Päihdelastollisen vuosikirjan julkaiseminen ja korvata se yhdellä tai useammalla, mahdollisesti sähköisellä tietotuotteella. Stakesin aiheet vuosikirjan suhteen herättivät huolta koko päihdetietohuollon perustan kantavuudesta. Perusta tuntui suorastaan huojattavan, kun NAT-lehden viime numerossa (5/2008) kerrottiin, että Stakesin ja Kansanterveyslaitoksen (KTL) yhtyessä muodostuva Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) aikoo luopua NATin julkaisemisesta. Jos suunnitelma toteutuu, kyse ei ole vain teknisestä muutoksesta, joka siirtää erään lehden tuotannon johonkin muuhun organisaatioon tai maahan, vaan seurauksena on suomalaisen päihdetietohuollon ja sen kehittämismahdollisuuksien olennainen heikkeneminen.

Jotta ajatuskulku tulisi ymmärrettäväksi, lienee ensin selitettävä, mistä taannoisessa selvityksessä oli kyse. ”Päihdetieto” käytettiin kokoavana nimityksenä tiedolle, jota tarvitaan pyrittäessä vähentämään alkoholin ja muiden päihteiden aiheuttamia haittoja. Kyse voi olla tutkimustiedosta, joka tarkastelee päihteiden käyttöä ilmiönä tai

haittoja ja hyötyjä yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan näkökulmasta tai haittojen ehkäisyn mahdollisuuksia. Kyse voi olla myös rekisteri-, tilasto- ja tutkimuspohjaisesta seurantatiedosta, joka palvelee toiminnan ja palveluiden arviointia, suunnittelua, kehittämistä, johtamista ja ohjausta. Tutkimus- ja seurantatieto on pohjana heterogeenisen toimijajoukon työssään ja elämässään tarvitsemalle ”käytännön” päihdetiedolle. Tiedon käyttäjiä ovat päätöksentekijät, asiantuntijat ja tutkijat, päihdetyön ammattilaiset, päihdetyön opettajat ja opiskelijat, muiden alojen opiskelijat ja ammattilaiset, järjestökentän toimijat, tiedotusvälineiden edustajat, kansalaiset sekä päihteiden käyttäjät ja heidän läheisensä.

Myös päihdetiedon tuottajien joukko on monilukuinen. Selvitys oli rajattu sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioihin. Termillä ”päihdetietohuolto” viitattiin, ei tutkimus- tai seurantatiedon tuottamiseen, vaan tiedon jalostuksen, julkaisemisen ja levittämisen prosesseihin. Näin siksi, että vain käyttäjille välitetty ja toiminnassa hyödynnettävissä oleva tieto on merkityksellistä ja vaikuttavaa.

Koska päihdetieto on hajallaan eri tahoilla, avainasemaan nousevat kokoavat palvelut, esimerkiksi lehdet, vuosikirjat tai temaattiset verkkosivustot. Tarve vahvistaa päihdetietohuollon rakenteita nousi esiin alkoholiohjelmaa käynnistettäessä vuonna 2004 (Alkoholiohjelma 2004–2007. Yhteistyön lähtökohdat 2004. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2004:7, s. 83). Asia aktualisoitui uudelleen kuluvana vuonna sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan organisaatiouudistusten yhteydessä. Stakesin ja KTL:n yhdistyminen, Tuotevalvontakeskuksen ja Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen yhdistyminen ja vuonna 2010 toteutuva aluehallinnon uudistus muuttavat kukin tavallaan päihdetiedon tuotannon, levityksen ja käytön konteksteja.

Organisaatiouudistukset ovat otollinen paikka pohtia kehittämistarpeita ja -mahdollisuuksia: mitkä olisivat tarkoituksenmukaisimmat tahot vastaamaan päihdetiedon jalostamisesta, julkaisemisesta ja levittämisestä eri käyttäjäryhmien tarpeisiin, mitkä olisivat keskeiset toimintaperiaatteet ja millä edellytyksillä toiminta olisi nykyistä tehokkaampaa. Uutinen THL:n ja NATin pesäerosta viittaa kumminkin siihen, että pohdinnan sijasta käyttöön on otettu valtionhallinnon tuottavuusohjelmasta tuttu lyhytnäköinen leikkuritaktiikka, joka pikemmin vaikeuttaa kuin edistää toiminnan järkiperaistä kehittämistä.

Päihdetietohuoltoa koskeva selvitys syntyi kuitenkin keväällä, osin huolestuneiden mutta silti pohjimmiltaan optimististen kehittämisenäkymien vallitessa. Selvityksen pohjana olivat dokumenttiaineisto ja sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan keskeisimpien päihdetiedon tuottajien ja levittäjien haastattelut – pois lukien siis mm. Stakesin julkaisemat lehdet.

Keskeisimpänä kehittämiskohteenä nousi esiin päihdetietohuollon koordinointi sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla. Luontevana vastuutahona näyttäytyi syntymässä oleva Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Ensisijaiset kehittämistehtävät liittyivät alueisiin, joiden arvioitiin olevan eniten retuperällä. Väestölle suunnattuun päihdeviestintään, mm. alkoholinkäytön riskien vähentämistä ja mini-interventiota tukevaan tiedotukseen, kaivattiin valtakunnallista vastuutahoa, arvovaltaista ja neutraalia viranomaistoimijaa. Sekä ammattilaisia että kansalaisia palvelemaan toivottiin valtakunnallista päihdeportaalia, joka kokoaisi yhteen paikkaan keskeisen päihdetiedon julkaisumuodosta riippumatta. Stakesin Neuvoo-antavat-sivustoa pidettiin hyvänä alkuna.

Stakesin päätös korvata Päihdeilastollinen vuosikirja jollakin vielä hahmoaan etsivällä uudella tietopalvelulla kirjoitti laajempaa pohdintaa seuranta- ja tutkimustiedon julkaisumuotojen kehittämistä. Päihdeilastollinen vuosikirja on palvellut niin monenlaisia käyttäjiä ja mukautunut niin monenlaiseen käyttöön, että sen korvaaminen edellyttäisi erilaisiin tarpeisiin mukautuvien tietopalvelu- ja julkaisumuotojen kehittämistä. Samassa yhteydessä olisi mahdollista myös tehostaa tällä hetkellä alikäytössä olevan tiedon hyödyntämistä (esim. alkoholinkäytön trendit KTL:n terveyskäyttötymiskyselyssä tai Tuotevalvontakeskuksen tiedot alkoholi-juomien myynnistä ja jakelujärjestelmän tilasta).

Taulukkoraporttien ja interaktiivisten tietokantojen rinnalle tarvitaan jatkossakin tulkittavia, arvioivia ja seurantatietoa suhteessa muihin tietoihin asemoivia analyttisiä katsauksia. Päihdeilastollisen vuosikirjan väistyminen korostaa alkoholiolojen muutoksia pitemmällä aikavälillä kuvaavan ja alkoholitilannetta osana hyvinvointikysymystä arvioivan ”alkoholikertomuksen” tarvetta. Huumausainetilanteestahan laaditaan Stakesissa vuosittain kokoava katsaus EU:n huume seurantavirastolle EMCDDA:lle ja tupakointitilanteen muutokset raportoidaan Tilastokeskuksen tupakkatilastossa ja KTL:n tupakkakertomuksessa.

Haastatellut asiantuntijat pitivät selvänä sitä, että sähköisen julkaisemisen osuus kasvaa myös päihdetiedon levittämisessä. Keskeisinä julkaisu- ja levityskanavina toimivien Yhteiskuntapolitiikka- ja NAT-lehtien tulevaisuuden kannalta julkaisumuotoa tärkeämpänä asiana pidettiin toimitusresurssien turvaamista. Aihepiiriin perehtyneen toimituskunnan panos julkaistavan aineiston valinnassa ja esittämisessä on laadukkaan tiedonvälityksen kannalta olennaisen tärkeää. Tietoaikaisen lisääntyessä ja sirpaloituessa toimituksellisen työn tarve ei katoa vaan korostuu.

Erityisenä kehittämisaikana nousi esiin julkaiseminen suomen kielellä. Sen jälkeen kun Alkosta Stakesiin siirtynyt Alkoholipolitiikka-lehti muutettiin Yhteiskuntapolitiikka-lehdeksi vuonna 1998, suomenkielisessä tieteellisessä lehdistössä on ollut päihdetutkimuksen mentävä aukko. Päihdeaiheisia artikkeleita on toki julkaistu Yhteiskuntapolitiikassa samoin kuin joissakin muissa tieteellisissä tai ammattijulkaisuissa, mutta tasokkaan erikoislehden puuttuessa ei alaa ole voinut suomen kielellä seurata läheskään samalla tavoin kuin toisella kotimaisella (ja sitä muistuttavilla pohjoismaisilla kielillä) NAT-lehden ansiosta. NATin osittainen englanninkielisyyksään ei tässä ole auttanut: tosiasia on, että korkeakoulutetuistakin suomalaisista vain harva lukee mielellään vieraskielistä kirjallisuutta. Suomenkielisen päihdekirjallisuuden tarve on akuutti muun muassa päihdetyön perusteita käsittelevässä ammatillisessa koulutuksessa (Päihdeongelmien ehkäisy ja hoidon koulutuksen kehittämistyöryhmä. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:17, s. 60–61).

Kielimuurin takia suomalaiset päättäjät, päihdeasioiden parissa toimivat ammattilaiset ja uskallanpa väittää, että monet toimittajatkin, jäävät paljosta paitsi. Sivun silmien menee valtava mää-

rä ajankohtaista tutkimus-, kehittämis- ja poliittikatietoa, jota esitetään vierailla kielillä, ei vain NAT-lehdessä vaan myös NADin eli Pohjoismaisen päihdetutkimuskeskuksen (joka ensi vuoden alussa integroidaan Pohjoismaiseen hyvinvointikeskukseen) seminaareissa ja julkaisuissa ja muun muassa NADin (vielä toistaiseksi) ylläpitämässä Nosam-verkkopalvelussa. Kyse on laadullisesti aivan eri luokkaa olevasta menetyksestä kuin siinä, että suomalaisilta alan toimijoilta jää lukematta jokin toisella puolella maapalloa ilmestyvä ammattilehti. Sekä NAT että NAD seuloivat, jalostavat ja levittävät tietoa, joka on mitä suurimmassa määrin relevanttia suomalaisesta näkökulmasta. Pohjoismaiden päihdeolot ja sosiaali- ja terveyspoliittiset kontekstit ovat eroista huolimatta lähempänä toisiaan kuin mitään muuta toimintakontekstia, ja päihdepolitiikan haasteet ovat ainakin EU:n tai ETA:n jäsenyyden kautta yhteisiä.

Politiikkakirjoittelun jääminen kielimuurin taakse ei ehkä ole menetyksistä vähäisin: suomalaiset toimijat ovat usein käsittelemättömän huonosti tietoisia esimerkiksi siitä, millaista alkoholipoliittikkaa naapurimaissa harjoitetaan. NATin erityisenä ansiona on myös tapa, jolla se on onnistunut samanaikaisesti kehittämään selkeästi pohjoismaista sisältöä ja otetta ja avaamaan ovia muuhun maailmaan, Eurooppaan ja yhä tärkeämmäksi nousevaan kehittyvään maailmaan. Veikkaisin, että kielellä on tässäkin ollut osuutta: osittainen englanninkielisyys lienee auttanut pohjoismaisen tutkimuksen ”viennissä” ja kansainvälistä tasoa olevan laatulehden aseman saavuttamisessa ja houkutellut kirjoittajiksi myös muita kuin pohjoismaisia tutkijoita.

Niinpä suomalaisen päihdetietohuollon kehittämismahdollisuuksia koskevassa selvityksessä mahdolliseksi ja toivottaviksi toimintalinjoiksi jalostuivat mm. seuraavat:

- Yhteiskuntapolitiikka- ja NAT-lehtien toimitusresurssit varmistetaan.
- Verkkotiedotusta ja julkaisu-toimintaa kehitettäessä etsitään tapoja hyödyntää suomenkielisyssä tiedotuksessa NAT-lehdessä ja Nosam-sivustossa julkaistua aineistoa.
- Perustetaan suomenkielinen päihdepolitiikan erikoislehti, jolla on riittävät toimitusresurssit

KIRJALLISUUTTA

MONTONEN, MARJATTA: Päihdetietohuollon kehittämismahdollisuuksia. Raportti 16.7.2008. (Saata-vissa kirjoittajalta)

ja joka julkaistaan maksuttomana verkkolehdenä.

Keskeisenä ajatuksena oli, että erikoislehden suomenkielisyys ei merkitsisi suomipainotteisuutta: tärkeänä tehtävänä olisi avata näkökulmia päihdepoliittisiin kysymyksiin muissa Pohjoismaissa ja Euroopassa. Koska täysin uuden lehden luominen edellyttäisi huomattavia resursseja ja koska NAT-lehdessä jo ilmestyy relevanttia sisältöä, ajatuksena oli, että suomenkielisen erikoislehden sisältö syntyisi osin aineistoa kääntämällä. Etsimättä tulee mieleen muinainen Alkoholipoliittikka/Alkoholipolitiikka-yhdistelmä, kielenvaihto vain suuntaa muuttaneena ja sisältö enemmän kuin astetta laadukkaampana.

Päihdetietohuollon selvitys päättyy visioon ”täyden palvelun talosta”, jossa osana samaa organisaattoria kokonaisuutta toimisi päihdealan erikoiskirjasto, joka pystyisi mm. tarjoamaan oppilaitoksille aihepiiriin tiedonhaun opetusta, valtakunnallisen päihdeportaalin toimitus sekä vuosittaisen alkoholikertomuksen ja sähköisen suomenkielisen päihdepolitiikkalehden toimituskunnat. Nämä toiminnot on ”visioitu” erikseen, koska ne kaikki edellyttävät jossain määrin uusia henkilöresursseja. Sanomattakin on selvää, että läheisessä yhteydessä ”täyden palvelun taloon” toimisivat myös Stakesin nyt julkaisemien lehtien toimituskunnat samoin kuin seuranta- ja tutkimustietoa tuottava henkilöstö, joiden toimintaresurssit tulisi luonnollisesti varmistaa.

Tällaisen ristiinhyödyntämisen, kollektiivisen tietopääoman ja asiantuntijayhteisön kehittämisen mahdollisuudet Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) siis haluaa ensi töikseen romuttaa. NATin julkaisemisesta luopumisesta olisi todella kyse paljosta muusta kuin teknisen julkaisupaikan vaihtumisesta. Uuden organisaation ulottuvilta liukuiksi pois erikoisoasiamista ja erikoisasiantuntijuutta, ja uusi laitos myös epäisi itseltään yhden mahdollisuuden kehittää päihdetietohuoltoa kansanterveyskentän toimijoita paremmin palvelemaan suuntaan. Nyt tarvittaisiin aikalaisia, korvan kallistaminen päihdetietohuollon intressitahojen puoleen ja mieluiten parempi päätös.

MONTONEN, MARJATTA: Miten päihdetietoa pitäisi levittää ja kehittää? Lyhennetty verkkojulkaisu osoitteessa: <http://neuvoa-antavat.stakes.fi/F1/julkaisut/poimittua/julkaisut/paihdetietohuolto.htm>.